ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԵՒ ԴՐԱՄ
ՂՐԿԵԼՈՒ ՀԱՍՑԷ
M. BENIARD.
22, Ormiston Road,
Shepherd's Bush.
London, W. [Angleterre]

Ամէն բան ժողովրդի միջոցով, ժողովրդի կամքով և ժողովրդի համար:

Իւրաքանչիւրի և ընդհանուրի հաւասարապէս բարեկեցիկ կեանք — դա է ճշմարիտ ազատութիւն:

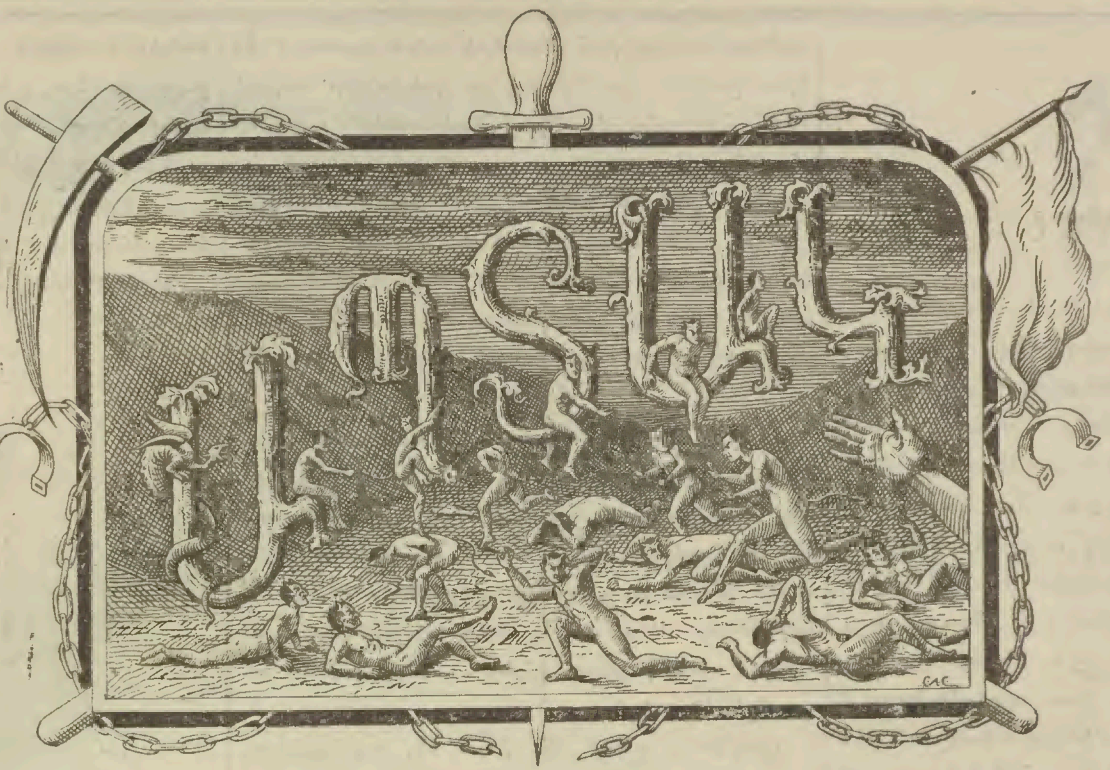

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆԱԿԱՆ–ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՄԷՆ ՏԵՂԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՐԵԿԱՆ · · · 5 Փր.
ԿԻՍ ՏԱՐԻԱՆ · 3 „
ՄԻ ՀԱՄԱՐԸ · ½ „

Ժողովուրդ, դու ինքդ միայն կարող ես ձեռք բերել քո ազատութիւնը:

Արեան ճահիճներ — ահա ազատութեան ճանապարհը:

Ժողովուրդ, մի աղերսիր, այլ պահանջիր և ձեռք բեր:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | ԼՈՆԴՈՆ | Nr 1 ՄԱՅԻՍ Nr 1 | 1895 | ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ԱՐԵԱՆ ՄԷՋ

ՄԷԿԸ, ՈՐ ԽԵՂԴՎՈՒՄ Է · · · ԵՒ ՄԻՒՍԸ, ՈՐ ԾՆՎՈՒՄ Է · · · ·

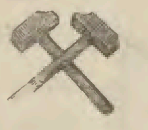

ԹԱԳԱՒՈՐԸ.

Այն մարդը, որի անունն իր հպատակները միշտ անէծքով են տալիս, հիմա շատ վատ դիրքում է գտնվում: Նա կուզենար այժմ, որ իր արքայական ֆէսը յանկարծ դառնար առակի գլխարկը, որն անտեսանելի է դարձնում այն մարդուն, որի գլուխն է զարդարում: Հազարաւոր հայերի ուրուականները նրա աչքին երբեմն թէև երեւում են պաղ, կմախքատիպ, յանդիմանական հայեացքով, բայց նա անկարող է լինում զգալ այն սարսափը, որ իր գործն է: Սակայն այդ ուրուականները գիշերները նրա ականջին խօսում են և նրան իր թագաւորութեամբ կանչում դէպի գերեզման: Այդ խօսքից սուլթանը սարսում է. այն, ինչ իր մորթին է վերաբերում, նա լաւ է հասկանում: Եւ միայն դրանից յետոյ է նա զգացել, թէ ինչ վիհ է բացվել իր ոտքերի տակ:

Եթէ նա երէկ այն սարսափահարն էր, որ յաղթական կերպով պոռում էր մահ թշուառներին, այսօր նա այլ եւս այն շշմվածն է, որ մաշվում է իր անզօր կատաղութիւնից, կրծում հայ արեան մէջ թաթախված իր գազանային ղղունկները և իբրեւ հրամաններ՝ փսխում իր բերանից թունաւոր, բայց այլ եւս սանձահարված օձեր:

Այո՛, հէնց ճիշդ այդպէս. և մենք չենք որ այսօր, մեղնից տասնեակ հազարների մահից յետոյ, մեռնում ենք, այլ նա է, այդ վերջին ծաղրական տիպն ասիական բռնապետների. իսկ մենք կրկին մկրտվեցանք մեր արեան մէջ և նորից ծնունդ ենք առնում:

Իր մեծ եպարգոսն, իր մինիստրներն՝ այսօր ամէնքն էլ դժգոհ ճճիների նման պտտում են նրա շուրջը: Նա նրանց կը կոխկռտէր ոտքով, եթէ համարձակվէր, որովհետեւ այժմ՝ այնպիսի ժամանակներ ծագեցան, որ իր ծառաներն էլ նրան ո՛չ միայն չեն յարգում կամ վախենում նրանից, այլ անզգայացած ու ապշած՝ արժանաւոր կերպով կազմում են միայն տխմարութեան շրջանակ նրա արքայական պատկերի համար: Այո՛, ընկնող կայսրից ճճիներն էլ չեն վախենում:

Եւ ասե՛լ, թէ հայերիս ճակատագիրն այդպիսի մարդկանց ձեռքն է. ասե՛լ, թէ այդպիսի մի հնադարեան վայրենութիւն ու տխմարութիւն հայերիս գլխին է մի կառավարութիւն. ասե՛լ, թէ մենք այսքան դարերի ընթացքում կարողացել ենք տանել նրա ապականող, ախտաւոր, պոռնկացնող լուծը... Աւա՜ղ, ինչ ողորմելի ենք եղել...

Որպէս գնդակի մի հարուած, նա ստացաւ իր կրծքին մի նախագիծ... Խրարանցում, շփոթութիւն, մինիստրների ժողով ժողովի ետեւից, համաձայնութիւն, անհամաձայնութիւն... Ի՜նչ ծաղրելի են... Կարծես թէ մրջիւնների մի խումբ է, որի մէջտեղը նետել են մի փոքրիկ քար... Նրանք չը գիտեն ինչ անել, որովհետեւ գիտեն մորթել, կոտորել միայն: Եւ ի հարկէ, այդ ողորմելի սուլթանը, որ իրան աշխարհիս թագաւորների թագաւորն էր կարծում, այժմ հիասթափված է իր այդ երազում... Այսօր նա շատ մտածումներ է կրում, սակայն ոչինչ չէ մտածում, շատ կատաղի րոպէներ ունի, սակայն ո՛չ մի վճռական քայլ, և ի վերջոյ երեք տէրութիւններին կը տայ մէկ այնպիսի պատասխան, որը հէնց վերջին րոպէին կը ծագէ իր գլխում... մէկ ալլահական ներշնչումով:

Եւ նրանք հէնց միշտ այդպէս են եղել, այդ ողորմելի թագակիրը և իր նախորդները. և հէնց դրանից էլ է, որ նրանք միշտ պատիժ ու կործանիչ են եղել բազմաթիւ ազգերի: Եւ հազարաւոր նահատակների կմախքների տակ նա այժմ ճնշված՝ սեղմված է, և հազարաւորների արեան մէջ նա այժմ խեղդվում է, նա՛ որն օսմանեան այլ եւս վերջին բռնապետն է, որ թագաւորում է մեր գլխին:

Այժմ իր հերթն է... որ շատ առաջ պէտք է լինէր:

ԱՆՈՆՑ ԵՐԳԸ.

ԳԻՒՂԱՑԻ.

Իմ արիւնէն, իմ քրտինքէն,
Իմ ցաւերէն, իմ արցունքէն,
Իմ սիրո՛ւն հող, բաժին կը տամ քեզ առատ,
Որ քո գրկին մէջ մայրական գըթառատ
Ցանեմ սերմեր աշխատութեան,
Սերմեր գալիք երանութեա՛ն —
Ազատութեան:

ՄՇԱԿ.

Բազո՛ւկ, թիկո՛ւնք, ամուր եղէք,
Թող իմ մէջքըս ծըռի աղէկ.
Տանջված մարմնիս հիւթերէն ջերմ, լաւագոյն
Թող զըկըւիմ առտուընէն մինչ իրիկուն.
Քարեր, քարե՛ր կըրեմ այնքան,
Որ շէնք շինեմ մեծ, յաղթական —
Մեր ապագան:

ԴԱՐԲՆԵԻՈՐ.

Զա՛րկ, ո՛վ իմ մուրճ, պինդ կայ, զնդան.
Քեզմով վատը կըռեց շղթան,
Մեր դարեւոր ըստրկութեան անարգանք,
Քեզմով ալ ես երկաթ շինեմ — սուրըբ պաշտ-
Որ որոտայ նըման ամպի (պանք,

ԱՐԵԽԱԾԱԳԻՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՑ

ՆՈՒԷՐ ՏԻԿԻՆ Մ. Ն... ԻՆ.

(Շարունակութիւն) *)

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

III

ԱՒԵՐԱԿՆԵՐՈՒՄ.

Մերթ ընդ մերթ աչքի էին ընկնում խառնիխուռն դիզված քարերի կոյտեր, որոնց ճեղքերում վխտում էր մողէսների եւ զանազան սողունների անհամար բազմութիւն: Աւերակների կենտրոնում դեռ կէս կանգուն մնացած քար ու կիր մի մեծ դռան արեւմտեան կողքին մթութեան մէջ նստած էին մի քանի անձեր, որոնք հազիւ էին նկատվում: Նրանց խորհրդաւոր շարժվածքը, խիստ ցածր փսփսոցները գրեթէ անլսելի էին մնում գիշերային խոր լռութեան մէջ անգամ: Նրանք կարծես զգուշանում էին վրդովել դարաւոր աւերակների խորհրդաւոր քունը: Նրանք հագած էին գիւղական զգեստ, որը սեղմում էր նրանց իրանը եւ տալիս մի խիստ վայելուչ ձեւ: Բաշլըղների երկու թեւերը ընկած իրանց ուսերի վրայ՝ ծածանվում էին հիւսիսային բարակ քամից, որ թեթեւ շւալով պտոյտներ էր կատարում այդ գետեզերեայ բարձրաւանդակի վրայ և եղերական երգեր յօրինում Պօնտոսի ընկած փառքի և անցեալի մասին: Մարթինիի հրացաններն առած իրանց գրկում, սպառնական դիրքով նրանք պատրաստ էին կռւի: Հարաւային դեռ կանգուն պարիսպների բարձրութիւնից մի մեծ բու երբեմն-երբեմն վայուններ էր արձակում եւ ընդմիջում այդ ամայի աւերակների միապաղաղ լռութիւնը:

Աւերակների բնակիչներից մէկն անհանգստութեամբ բարձրացաւ իր տեղից եւ վերցնելով իր մարթինի հրացանը, սկսաւ ցած իջնել ապառաժների վրայ բացված մի նեղ ճանապարհով: Նա շտապում էր այնպիսի վարժ քայլերով ինչպէս անհնար էր ցած իջնել այդ ապառաժներով ցերեկ ժամանակն անգամ: Հասնելով դեռ կէս կանգուն մի աշտարակի փլատակներին, զգուշութեամբ նրա վրայ բարձրացաւ, ապա ուշադրութեամբ սկսաւ իր չորս կողմը նայել: Ներքև բերդի ստորոտում, Եէշիլ-Ըրմակի անդնդախոր ձորում, լուսնի ստուերախառն լոյսի տակ երեւում էին անշուք տների անկանոն երգիքները: Հա՜ռու, վճիտ գետի սառը ջրում լողում էր լուսինը շղարշաձեւ ամպերով փաթաթված: Փոքրիկ ալիքներն անդրադարձնում էին նրա լոյսն օձաձեւ, ճկուն, ոլորուն լոյսերով: Հանդարտ, խաղաղ քաղաքը թաղվել էր խոր քնում: Քաղաքի հարաւային ծայրը գտնվող „խանաներից" լսվում էին իջեւանող ջորեպանների ձիերի վզից քարշ արած զանգակների ձայները, որ կենդանութեան միակ նշանն էր քաղաքում: Աւերակների վրայ ջղջիկները մէկը միւսի ետեւից իրանց թաղանդաւոր թեւերը թափահարելով, օդում այս եւ այն կողմ էին վազվզում եւ գիշերային միջատներ որսում: Աշտարակի վրայ կանգնած մարդը կարծես անդնդի վրայ կախված՝ ուշադրութեամբ դիտում էր: Նրան տեսնողը պէտք է անպատճառ մի վայրի եւ սոսկումի ցնցում զգար իր մարմնում: Նա նմանում էր աւերակների մէջ թափառող գիշերային մի ոգիի, որոնց գոյութիւնը հնուց ընդունված է արեւելքում: Երկար դարերի ընթացքում աշտարակի աւերակների վրայ բուսած վայրենի թփերը ծածկում էին նրա վրայ բարձրացած մարդուն: Լուսնի լոյսն ընկել էր նրա մէջքից կախված արծաթապատ դաշոյնի եւ մարթինի հրացանի բիլազիկների (շրջանակ) վրայ եւ փայլեցնում էր. իսկ նրա կրծքի վրայ խաչաձեւ անցած փամփուշտները լոյսից զանազան երեւէջներ էին կազմում նրա շարժումների համեմատ: Հեռուից դիտողը նրան կը կարծէր մի գիշերային վիշապ, որը գալարվում էր աշտարակի բարձրութեան վրայ լոյսի օղակներում: Իր այդ դրութեան մէջ նա բաւական ժամանակ լուռ ականջ դրեց եւ ապա բերդի ստորոտից ինչ-որ մի շատ անորոշ խշրտուք լսելով, իր ցուցամատն ու բթամատը բերանը դընելով, հնչեցրեց խորհրդաւոր մի շւոց, որի արձագանգը կրկնվեց գիմացի ժայռերի կողքերից եւ ապա փոխադարձաբար մի քանի կողմերից անդրադարձվելուց վերջ, գնալով՝ նուաղեցաւ խաղաղ միջոցում: Յանկարծ մէկ ինչ-որ բազէի ձայն լսվեց ապառաժների խորքերից: Աշտարակի ստուերը մի քանի րոյլ առաջացաւ եւ դէպի ցած թեքվելով, սկսաւ անհամբերութեամբ դիտել: Քիչ վերջ մօտակայ աւերակների մութ խորշերից դուրս պրծաւ մէկ ուրիշ ստուեր հրացանը ձեռքին: Մօտենալով աշտարակին, նա կանգ առաւ եւ մի քանի անգամ հանդարտութեամբ կրկնեց այբ ու բենի առաջին երեք տառերը: Պատասխան ստանալով աշտարակի բարձունքից, նա ամենայն ճարպկութեամբ մագլցեց դէպի վեր՝ ցից ապառաժների կողքից եւ շուտով հասաւ աշտարակի գագաթը:

— Ինչպէ՞ս, Մխիթար, վերջացա՞ւ, հարցրեց նրան

---

*) Տես „Ապտակ" առաջ. տարի, Nos 7—12.

Ձեռքին կորիծ ապստամբի,
Վատին բամբի։

ՄԱՆՈՂ·

Գիշեր-ցերեկ մանեմ, մանեմ,
Բաղդըս կըտրեմ ու սահմանեմ,
Մէջը դընեմ Թշուառութիւնս, ցաւս ու լաց։
Մի՛ պղտորէ, աչք իմ, ձեռք իմ, արագ բաց.
Կեանքիս գընով շինեմ սաւան—
Թշնամիին ամբարտաւան
Պատանք մահուան։

ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՓՈՐ·

Փետտա, հողը խորունկ փորէ,
Իմ Թի, հողըն արագ քերէ.
Որ շուտ բացուի քո մէջ մի վիհ անյատակ,
Թաղեմ մեր սեւ ճակատագիրն գետնի տակ
Եւ պատրաստեմ մեր ըսպառման
Դահիճներին դժոխքի նըման
Սեւ գերեզման։

24 Մայիսի 95. ԽԵՆԹԸ.

ԳԱՅՄԱԳԱՄԸ.

Այո, ես անիկա կը ճանչնայի. մօրուքաւոր մարդ մըն էր, դժան դէմքով, ժահրոտ աչքերով՝ խոշոր, սեւ, կլոր, միշտ բաց, խիստ բաց և կատաղի հայեացքով։ Քիթը երկու ճանբայ ունէր. մէկ մը վիրէն վար կըգար և փոքրիկ բլրի նման նորէն վեր կը ցցվէր, մէկ ալ այդ բլրէն յանկարծ զառիվար կիջնէր երկար տափածութեամբ, դէպի ձախ ծռվելով։ Այդ քթին համեմատ էր անոր ամբողջ երեսն ալ, որի վրայ կըլնէին երկու ուրիշ բլուրներ ալ, մէկն աջ կողմէն, միւսը ձախ. այդ—այտերի երկու ոսկրներն էին, որոնք ալ, քթին պէս, տեսակ մը հակում ունէին դէպի ձախ ծռվելու. կարծես բնութեան սաստկաշունչ հողմէ մը անոնք սահած էին դէպի մի կողմ և այդպէս պաղած՝ մնացած։ Պաղա՞ծ... այո, անոր դէմքին ամբողջ արտայայտութիւնը, բացի բորկացած աչքերէն, պաղ էր, տեղ-տեղ ալ ճիշդ սառոյցի պէս կը պսպղար, օրինակ՝ յայտնի բլուրները։ Երբ կը յօրանջէր՝ այդ բլուրների և մօրուքի անտառին մէջտեղը կը բացվէր սեւ վիհ մը, որ սովորական մարդկանց մօտ բերան կըսվի, վի՜հ մը, որ տեղ-տեղ ունէր քանի մը ծուռումուռ ղահվէգոյն ժայռեր, աղտոտ ակռաներ՝ աջ-ձախ, դէպ առաջ ու ետեւ ցցված։ Երբ նա կը խօսէր՝ այդ վհին խորքէն ձայնի տեղ կելնէր տեսակ մը Թանձր աղմուկ, խռպոտ, ոռնացող, վանկերի հագագասփառութիւնը (articulation) կը խառնվէր և կոկորդի ներսերը կը հանէր խուլ արձագանգ մը, ուր, կարծես, քանի մը տեսակի գազաններ կը խեղդվէին, արձակելով իրենց վերջին խռռոցները։ Եւ երբ կը բացվէր այդ վիհը, երբ կը լսվէր այդ խռպոտ աղմուկը, անոնց մէջէն դուրս կը վիժէին հայհոյանքներ, անէծքներ կամ հրամաններ, որոնց կը յաջորդէին քանի մը բոպէի մրթմրթոցներ, նոյն ոգով և նոյն իմաստով։

***

Այո, ես անիկա աղէկ կը ճանչնայի, և երբ անոր բարձր, տըձեւ հասակը, անոր ճարպոտ Փէսին ծայրն աչքի կընկնէր, ամենու ոտքերը վախէն կը Թուլնային և սրտերնին կը պաղէր։ Այո, Թիւրքիայի մէջ նա գայմագամներին տիպ էր, մարմնացումն էր այն ամեն յատկութիւնների, որ անհրաժեշտ կը համարվին Թիւրք պաշտօնէութեան տեսակէտէն. յատկութիւններ, որ երաշխաւորութիւն են սուլթանին համար իր պաշտօնեաների հաւատարմութեան նկատմամբ։ Անոր արտաքին ձեւն ալ, մանաւանդ դէմքը, ճշգրիտ պատկերացումն էր անոր ներքին յատկութիւններին։ Կատարեա՜լ մարդ սուլթանի։

***

Շիտակն ըսելով, մենք չէինք գիտեր, Թէ անոր գործն ինչ էր։ Նա կը պտտէր ոտքով, նա կը պտտէր ձի հեծած, ամեն տեղ իր դժոխային կերպարանքը կը ցուցնէր, ըսելով Թէ մեր երկրին մէջ ինքը սուլթանի փոխանորդն է. կը սարսափեցնէր, կը զարհուրեցնէր ժողովուրդը. հայ գիւղերէն ահագին և ամեն տեսակ ապօրինի հարկեր ժողվել կըտար՝ ցերեկով, հայ կանանց և աղջիկների պատիւը կը բռնաբարէր կամ բռնաբարել կըտար՝ գիշերով, և ամեն տուն իր քէյֆը կընէր... Բանտերը լեցուցեր էր հայերով և կազատէր միայն անոնց, որ իրեն, գայմագամին, գինը ոսկով կը գնահատէին... Վերջապէս, մարդը գայմագամութիւն կընէր իբրեւ պարտաճանաչ մէկը՝ լիովին արժանի հանդիսանալու համար իր վեհափառ պետին։

***

Օր մը վեհափառէն բան-մը նուէր ստացաւ և շքանշան մը առաւ։ Նահանգին վալին, չոր, ցամաք, փրխսկած, նենգութեամբ ու վրէժխնդրութեամբ լեցուն պստիկ հոգի մը, կանչեց իր քով մեր գայմագամը և շքանշանն անոր յանձնելէն առաջ՝ ըսաւ.—

—Դուն աղէկ պաշտօնեայ ես, քեզ շատ կը սիրեմ, բայց բան մըն ալ պիտի ըսեմ. քեզ պիտի շնորհաւորեմ և ատոր համար հատուցում մը պիտի տաս։

Իրար ատող այդ երկու Թիւրք պաշտօնեաներն Թափեցին իրար վրայ հազար ու մի շողոքորթութիւն... որ օծվեցաւ տասը կլոր ոսկով՝ տրված վալիին...

Երբ գայմագամը վերադարձաւ մեր երկիրն՝ անմիջապէս ձերբակալել տուաւ քանի մը հայ... Չորս օրէն յետոյ այդ հայերն արձակված էին, որոնց յիսուն ոսկին կախարդական կերպով մը իրենց սնտուկէն անցեր էր գայմագամին սընտուկը։ Գայմագամն ալ երկիրը կը կառավարէր. տաս ոսկիի մեղը կը քսէր իր մեծին շրթներին և տասին տեղը հինգ անգամ աւելիով կը լրացնէր իր կոկորդը։ Այդ մի սքանչելի առեւտուր է, որի գաղտնիքը Թիւրք պաշտօնեաներն ուսումնասիրեր են։ Բանտարկված հայերէն մէկը սակայն չէր արձակված։ „Զունիմ փարա, որ տամ. ունենայի ալ—չը պիտի տայի,“ ըսեր էր նա գայմագամին։ Մտրակի հարիւր Թաց հարուած անոր մարմնի մորթն էր պոկեր և գայմագամի ամբաստանութեան վրայ մեղադրեր վալին ցմահ բերդարգելութեան դատապարտեց այն 23 տարեկան կտրիճը։ Այսօր այլ եւս սեւ հողին տակ կը հանգչի նա...

***

աշտարակի ստուերը անհամբերութեամբ, առաջ գնալով դէպի նա։

—Վերջացաւ, պատասխանեց Մխիթարը, մի երկար շունչ քաշելով եւ հանգստացնելով իր շնչասպառ Թոքերը։ Նրա քրտինքը հեղեղի նման վազում էր ճակատից եւ ողողելով իր արեւից խանձված մազոտ դէմքը, կաթկաթում էր կզակի ծայրից։

Մխիթարը Մ... քաղաքից էր. միջահասակ, մկանուտ. նրա բաշլըղի տակից երկու վայրենի հայեացքով փայլում էին խոշոր կապոյտ աչքերը. նրա սրունքները ստեղծվել էին քարքարուտ վայրերում վազվզելու համար։

Մէկ անգամ նա ընկաւ տաճիկ ոստիկանութեան ձեռքը. ծանր շղթաներում կապած՝ նրան բանտ էին նստացրել. իր զարմանալի ճարպիկութեամբ մէկ օր նա կարողանում է փախուստ տալ, իր հետ տանելով տեղային ոստիկանապետի ղափաղլու հրացանը եւ Կ. Պոլսի ոստիկանապետից նրա ստացած պաշտօնական արծաթապատ սուրը։ Բանտում Մխիթարին տվել էին ամեն տեսակ չարչարանքներ, որոնց հետքերը դեռ երեւում էին իր մարմնի այս եւ այն մասերի վրայ։ Նա պատմում էր եւս քրէական յանցանքով բանտարկվածների կրած չարչարանքների մասին, մերկացնում էր սուլթանի վայրենութիւնները։ Այդ անցեալը յիշելիս՝ նրա մարմինն ամբողջ ցնցվում էր, ջղերը սարսռում. նա կրճտում էր իր ակռաները եւ խորը հառաչում. նրա վայրենի աչքերում նշմարվում էին կատաղութիւն ու վրէժ։ Բանտից փախուստ տալուց յետոյ, նա մի ժամանակ կարողացաւ Թագնվել իր ծննդավայրում եւ ապա դիմեց տեղային Հնչ. կ.-Թեան մասնաճիւղի վարչութեան, որից ստացաւ զէնք եւ զգեստ։ Նա դարձաւ այլ եւս կատաղի եւ ոխերիմ Թշնամի Թիւրք պաշտօնեաների եւ առ հասարակ Թիւրք կառավարութեան։ Նրա երկու խօսքերից մէկը լինում էր՝ „սոխին անուշը չըլլար. պէտք է լուծեմ իմ վրէժը եդ շուն հէքի մէԹէն“։

Մխիթարը եւ նրա ընկերը հասնում էին բարուկիր կամարի տակ, երբ մի կարճահասակ մարդ, ամբողջ դէմքը Թաւ մազերի տակ ծածկըված, վեր Թռաւ իր տեղից եւ վազեց դէպի եկուորները։

—Աջող վերջացրի՞ք, Մխիթար, հարցրեց նա՝ աւելի անհամբեր քան իր ընկերները։

—Ինչպէ՞ս չէ, պատասխանեց Մխիթարը. աչքերնիդ լոյս. շունը սատկեցաւ, մենք անիկա ուղարկեցինք ջէհէնէմը. հօն իր գեղեցիկ ձայնով հրապուրիչ շարքիներով եւ ղազէլներով (տաճկական երգեր) Թող աւելի եւ աւելի գրաւէ Մուհամմէտի հանըմ էֆէնդիները։

—Ո՞րդ չիմացա՞ւ, հարցրեց մէկ երրորդը։

—Անոր կը հետեւէին իր կինը եւ մանչը. պատասխանեց Մխիթարը։

—Շունը սատկեցնելէն յետոյ պէտք էր լակոտն ալ սպաննել, ասաց արեւից բոլորովին խանձված մի Թուխ երիտասարդ, բարկութիւնից ու վրէժխնդրութիւնից բոլորովին բորբոքված։

—Դու դեռ չես խելօքցել, Արշակ, ասաց մօրուքաւոր մարդը, մի խորհրդաւոր ակնարկ գցելով նրա վրայ եւ կէս յանդիմանական ձայնով։—Քեզ կատարեալ ապստամբ շինելու համար դեռ շատ յեղափոխական աւետարան կարդալու է գլուխդ։

Արշակը բարկացած շուռ տվեց երեսը, մի լուտանք տալով ամբողջ մատնիչների ու նրանց „օխտը պորտին“ եւ Թիւրք կառավարութեան։

Նրանք ցածր ձայնով շարունակեցին իրանց խօսակցութիւնը։

Մինչեւ այդ ժամանակ արեւելեան հորիզոնը սկսել էր կամաց-կամաց լուսաւորվել։ Լուսնի լոյսը գնալով նուաղում էր։ Շատ աստղեր արդէն անհետացել էին։ Արուսեակը դեռ նոր բարձրացած հորիզոնից՝ փայլում էր իր ամփոփ լուսով։ Առաւօտեան Թեթեւ զեփիւռը խիստ մեղմացրել էր գիշերւայ խեղդող օդը։ Վայրի Թըփերը, կարծես զգուշութեամբ, իրանց գլուխները խոնարհեցնում էին նրա առջեւ։ Ցօղի կաթիլները սկսել էին բարակ ասպերի փոշիների նման իջնել եւ զովացնել այրված բոյսերի կախ ընկած տերեւները։

—Երթանք, տղաք, ասաց մօրուքաւոր մարդը քիչ հրամայական ձայնով եւ աշխատելով առաջանալ.—երթա՛նք. քիչ վերջ Թիւրք ոստիկանները խայտառակ հարսանիքը պիտի սկսի. շատ կարելի է անկոչ հիւրեր ունենանք, եԹէ այստեղ մնալու ըլլանք։

—Բայց ո՞ր պիտի երԹանք, ասաց մէկ ուրիշը. դուք ալ գիտէք, որ Ա.գ.-Դաղի կողմն անցնիլ կարելի չէ այլեւս, քանի որ արշալոյսը սկսեր է ծայր տալ եւ շօսէն կարաւաններով ու կառապաններով գրաւված է։ Չիրվանցիներու կողմն ըսեմ, ան ալ կընայ վտանգաւոր դառնալ, քանի որ անոնք կառավարութենէն հրահանգ ստացած են մարդ մը բաց չը Թողուլ այդ կողմերէն, մանաւանդ մեզ նմանները, որ բոլորովին յայտնի հրոսակներ ենք մեր զինված դրութեան մէջ եւ միեւնոյն ատեն գեավուրներ։ Ես խորհուրդ կուտայի, որ գոնէ այսօր այստեղ մնայինք, կերպով մը տեղաւորվելով փլատակներու խորքերուն մէջ, ընտրելով այնպիսի տեղեր, որ սատանան ալ չը կասկածէր Թէ իր'ն հրացի-

ԴԷՊԻ ԲԱՂԴԱԴ.

ՆՈՐ ԽՐԳ. — „ԹԷ ՈՐ ՏԵՂԸ ՀԱՍԱՑ ՍԱԴ.“
„ԱՅՆ ԷԼ ԿԱՍԵՄ ԻՆՁ՝ Դ.ՕՁԱԴ։“

Գլխամասը... այո, ես անիկա կը ճանչնայի։ Վաղն ալ, երբ Հայաստանը „բարենորոգվի“ Եւրոպային „հսկողութեամբ“ և վեհափառ փատիշահին „անօրինութեամբ“, երէկուան գայմագամն, և այսօրուան փաշան վաղուան մի վալի կըլայ... „բարենորոգված“ Հայաստանի մէջ...

ՈՒՐԻՇՆԵՐԻ ՄՏՔԵՐ.

Այն, ինչ ցանկանում են ամենալաւերը — և միայն ամենալաւերը — ժամանակակից մարդկանցից, իրագործվում է, միայն ուշ, որովհետև ամենալաւ մարդիկն իրանց ժամանակից աւելի առաջ են գնում, և այդ պատճառով նրանց ցանկութիւններն ու պահանջները ժամանակակից են դառնում միայն յետագայ սերունդների ժամանակը։ Բայց այն, ինչ ցանկանում է ընդհանրութիւնն, իրագործվում է շատ շուտ։

Լ. Բեօռնէ.

Լոյս տեսաւ

„ԴՐՈՂԱՓԱՐ“ Nr 2

և

„ՇԻՐԻՆ ԱԼԻ“, ՀԵՂ. ԱԽԲԱՐ—ՌԱՄԻԿԻ

ԼՕՆԴՕՆ. “ՀՆՉԱԿ„-Ի ՏՊԱՐԱՆ.

ներ են եկեր։

— Այս մէկ ամենապատւական տեղ ցոյց կուտամ ձեզ այսօրուան համար, ասաց նրանցից մէկ ուրիշը. — մենք գոնէ մէկ օրուան համար կարող ենք անցունել, գիտէք ու՞ր... գետնի տակ, ճիշդ դժոխքի մօտ, ջլամբոլի մէջ։

— Հաւատացէք, շատ լաւ գիւտ է այդ եւ շատ լաւ ալ խորհուրդ է, ասաց մօրուքաւորը. այդպիսով գոնէ խաշող օդի ազդեցութենէն ալ կազատվինք եւ պաղ ջուր կունենանք այսօր։

— Լաւ, բայց եթէ ամենքս մէկտեղ պաշարված մնանք ջլամբոլի մէջ, բացականչեց Մխիթարը. որը մինչեւ այդ ժամանակ ինքն իրան խորհում էր հրացանին վրայ յենված։

— Այ խայըր սէօյլէմէզ, ասաց մօրուքաւորը, իր հինգ մատներով Մխիթարի գլխին խփելով. չը գիտե՞ս, որ թուրքի խելքը միշտ կարճ է. նա քեզ նման այդքան ալ խորը չի կրնար խորհիլ, թէ այդ ջիների բնակարանի մէջ մարդիկ ալ կը բնակին. եւ եթէ մինչեւ անգամ կասկածի ալ՝ չի համարձակիր վար իջնալ. նա իր մորթը այդքան ալ աժան ծախողներու տեսակէն չէ, քանի որ իրեն համար երկու վտանգ կայ, ջիները եւ մենք։

Մօրուքաւորի խօսքերը բաւական համոզիչ թւացին միւսներին. յոգնութիւնը մի կողմից, քնատութիւնը միւս կողմից արդէն սկսել էին անդիմադրելի կերպով թուլացնել նրանց, հետեւաբար համաձայնվեցան գնալու։

Թողնելով իրանց դիրքը, նրանք կամաց-կամաց և զգուշութեամբ սկսան ցած իջնել։ Քաղաքում արդէն սկսվել էր շարժում։ Աղօտ քարայատակների վրայից առաջացող կառքերի անիւներից բարձրացած աղմուկը լեցրել էր ամբողջ փողոցը։ Զօրականների զանգակները ձայների այլ և այլ եղ և էջերով հնչում էին հարաւային ու հիւսիսային բողազներից. նրանք իրանց ժամ բարովն էին ասում։ Մուաղինների աղանի կլկլոցը, եկեղեցիների կոչնակների ղընղընկոցը, շների քաղաքի ղանաղան կողմերից բարձրացած սուր ոռնալու ձայները միախառնված՝ աններդաշնակ աղմուկ էին հանել մի ժամ առաջ խոր քունի մէջ խորասուզված քաղաքում։

— Տղե՛րք, քաղաքն արթնցաւ, շուտ արէք, ասաց մօրուքաւորը։

— Մի մարդ այսօր չը պիտի կրնայ արթնանալ քթի տակիցը մրթմրթաց Մխիթարը։

— Գլուղն ողորմի հոգուն, ասաց Արշակը, որ մինչեւ վերջը լուռ էր մնացել. եւ ինքն իրան պարծենում էր, որ իրան թոյլ չէին տալիս մատնիչներին իրենց պատիկ ու մեծերով ոչնչացնել։

Նրանք արդէն հասել էին ջլամբոլի մուտքի բերանը։ Վիթխարի քարանձաւը սոսկում էր ազդում իր տեսքով. կարծես նրան թանձր ու շօշափելի խաւարով լեցրած լինէին։ Առաւօտեան առաջին անզօր լոյսը հազիւ կարողացել էր ջլամբոլից մի քանի քայլ միայն ներս թափանցել։ Չղջիկները լոյսից խոյս տալով իրարու ետեւից ներս էին քաշվում դէպի ջլամբոլի խորքերը։

— Ահա, մեր ընկերները, ասաց Մխիթարը ծաղրելով եւ ցոյց տալով նրանցից խաշխարներին, որոնք ներս մտնելուց առաջ՝ մի քանի շրջաններ գործեցին մուտքի բերանում, ասես, իրանց այս անակնկալ հիւրերի վրայ զարմացած։

— Ներսէս մեզ կուսումնասիրեն, կատակով իր ընկերներին դիմեց մօրուքաւորը։ Առտուն կանուխ այդպիսի հիւրընկալութիւն անշուշտ իրենց կեանքին մէջ չեն տեսեր։ Բայց ու՞ր մնաց Արշակը, ասաց նա, իր չորս կողմը նայելով. — ինչո՞ւ այս թեւաւոր լաւեսններու քանի մը հատը գետին չը փռեր։

„Ջլամբոլին“ մի պատմական հնութիւն է։ Նա փորված է Քրիստոսից շատ առաջ Միհրդատների ժամանակ, երբ Պոնտոսն ինքնիշխան տիրում էր Սեւ ծովի հարաւային ու հիւսիսային արեւելեան մի մեծ մասին։ Ա.. քաղաքն այդ ժամանակ իր ամենազարգացած վիճակումն էր։ Լինելով միակ դուռը մի կողմից փոքր Հայքի եւ միւս կողմից՝ Պոնտոսի, նա կենտրոնավայր էր վաճառականութեան։ Նշանաւոր էր նաեւ իր ամրութիւններով։ Նրա բերդը համարվում էր անառիկ ու համբաւաւոր բերդերից մին, որի մէջ մեծն Միհրդատ իր կեանքին վերջ տվեց՝ դաւաճանվելով իր հարազատ որդուց։ Միհրդատի մահից վերջ քաղաքին յաջորդաբար տիրացան Հռոմայեցիները, Յոյները, և Սելջուկեանները։ Այս վերջինների տիրապետութեան, իբր յիշատակ՝ քաղաքի հարաւային ծայրը դեռ կիսականգուն մնացած է մի հսկայ շէնքի մնացորդ, Ալաջա-մինարէ կոչված մզկիթը։ Սրանցից վերջ քաղաքն անցաւ Օսմանցիների ձեռքը։ Նա այժմ բոլորովին կորցրած է իր նշանակութիւնը թէ առեւտրական եւ թէ զարգացման տեսակէտից։ Քաղաքի հին հռչակաւոր շէնքերից, նրա փառաւոր անցեալից մի քանի մնացորդներ կան կիսաքանդ վիճակում։ Դրանք են՝ յիմարանոցը, Ալաջա-մինարէ եւ բերդը, որ կառուցված է հարիւր մետրից աւելի բարձր միապաղաղ ցից ժայռի գագաթին։

(Կը շարունակվի)

Վ. Խթ.